

Cümhuriyyət dövründə Bakı şəhər ali-ibtidai məktəblərinin əsas problemləri

Xalq maarif naziri N.Yusifbəyli Maliyyə Nazirliyinə yazdığı məktubda nə tələb edirdi?

■ Rafiq Səfərov,
Azərbaycan Respublikası
Milli Arxiv İdarəsinin
Baş məsləhətçisi

Azərbaycan xalqı 1918-ci il mayın 28-də öz müstəqilliyini elan edərək yüzilliklər boyu arzusunda olduğu istiqal nemətinə qovuşdu. Daha sonra ölkədə ümumtəhsil hərəkatı keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoydu. Ölkədə çar imperiyasından miras qalmış savadsızlığın ləğvi istiqamətində Milli Hökumət və Parlament tərəfindən mühüm qanun və qərarlar qəbul edildi.

Ölkəmizdə təhsilin geniş yayılmasına nail olmaqdan ötrü, ilk növbədə təhsilin xalq kütlələri arasında geniş yayılmasına nail olmaq istiqamətində tədbirlər görülməli idi. Qarşıda duran vəzifələri həll etməkdən ötrü, ilk növbədə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökumətinin 27 iyun 1918-ci il tarixli qərarı ilə Azərbaycan dili dövlət dili elan edildi. Bununla yanaşı hökumət idarələrində müvəqqəti olaraq rus dilinin də istifadə edilməsinə icazə verildi. 1918-ci il avqustun 28-də aşağı, ali-ibtidai və orta məktəblərin milliləşdirilməsi haqqında Hökumət tərəfindən qərar qəbul edildi. Bununla da insanlar məktəblərdə öz ana dilində təhsil almaq imkanını əldə etdilər. 1918-ci il avqustun 24-də Hökumətin qərarı ilə xalq məktəblərinin müəllimləri üçün kurslar təsis edildi. Yeni məktəb quruculuğu istiqamətində lazımı tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlandı. Təhsilin və məktəblərin milli köklər üzrə yenidən qurulmasına böyük ehtiyac duyulurdu. Azərbaycan dilinin təhsil-tədris və təlim-tərbiyə dilinə çevrilməsi, anadillik məktəblər şəbəkəsinin yaradılması, mövcud məktəblərin normal fəaliyyətinin təmin edilməsi, çoxsaylı pedaqoji kursların və müəllim seminariyalarının açılması və təhsillə bağlı digər məsələlərin həlli, bir vəzifə olaraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökuməti və Xalq Maarif Nazirliyinin qarşısında dayanırdı. Bu vəzifələrin həlli mürəkkəb tipli problemlərdə də müşayiət edilirdi. Həmin dövrdə Azərbaycanda müxtəlif "zəmski", "normal", "proxodski" adlanan aşağı və ali-ibtidai məktəblər fəaliyyət göstərirdi. Həmin məktəblərin eynitiplilik məsələsi xalq və ali-ibtidai məktəb müfəttişləri və müəllim seminariyaları direktorlarının 1918-ci il dekabrın 13-28-də keçirilmiş ilk qurultayında geniş müzakirə edilərək müvafiq qərarlar qəbul edilmişdi. Xatırladıq ki, Cümhuriyyət dövründə Bakıda təhsili məsələləri ilə Xalq Maarif Nazirliyi və xalq məktəbləri müfəttişlikləri ilə yanaşı, tanınmış müəllim Əlicabbar Orucəliyevin rəhbərlik etdiyi Bakı şəhər muxtariyyətinin təhsil şöbəsi də məşğul olurdu. Bakı şəhər muxtariyyətinin təhsil şöbəsinə kifayət qədər ali-ibtidai məktəblər daxil idi və şəhər idarəsinin böyük xərci məhz həmin məktəblərə sərf edilirdi. Lakin həmin məktəblərin normal fəaliyyətini təmin etmək üçün bir sıra problemlərinin həll edilməsi tələb olunurdu. Məhz həmin problemlərdən biri Bakı şəhər muxtariyyətinin nəzdindəki məktəb şöbəsinin müdiri Əlicabbar Orucəliyevin iştirakı ilə 1919-cu il fevralın 17-də Bakı şəhəri ali-ibtidai məktəb müfəttişləri və müdirlərinin keçirilmiş müşavirəsində müzakirə edildi.

1919-cu il fevralın 17-də keçirilmiş həmin müşavirədə ali-ibtidai məktəb müəllimlərinin hüquqlarının hökumət məktəblərində çalışan müəllimlərin hüquqlarına bərabər tutulması məsələsi müzakirə edilmişdi. Müşavirədə bildirilmişdi ki, Hökumətin 28 dekabr 1918-ci il tarixli qərarına əsasən, hökumət idarələrində çalışan qulluqçulara bərabərlik maddi yardım verildiyi halda, Bakı şəhər muxtariyyətinin vəsaiti hesabına saxlanılan ali-ibtidai məktəblərdə çalışan qulluqçulara həmin yardım verilməmişdir. Ali-ibtidai məktəblərin müfəttişləri və müdirləri bu məsələni vaxtında Xalq Maarif Nazirliyinin qarşısında qaldırmasına baxmayaraq, hələlik bu məsə-

lənin həllinə nail ola bilməmişdilər. Həmin müşavirədə belə bir ehtimal irəli sürüldü ki, çox güman, hökumət tərəfindən Bakı şəhər muxtariyyəti hesabına saxlanılan ali-ibtidai məktəblər özəl məktəb hesab edilir və ona görə də, həmin məktəblərdə çalışan müəllimlərə bərabərlik müavinətlərinin ödənilməsi üçün kredit ayrılmamışdır. Bununla yanaşı, qeyd edilirdi ki, 1918-ci ilə qədər olan müddətdə Bakı muxtariyyəti hesabına saxlanılan ali-ibtidai məktəblərdə çalışan müəllimlər digər hökumət məktəblərində çalışan müəllimlərin istifadə etdikləri bütün hüquqlardan istifadə edə bilirdilər. İstər qadın, istərsə də kişi - bütün ali-ibtidai məktəblər dövlət möhürü ilə təmin edilmişdi. Həmin mülahizələr nəzərə alınaraq, müşavirədə qərara alındı ki, Bakı ali-ibtidai məktəbləri dövlət məktəblərinə aid edilsin və dövlət təşkilatlarında çalı-

şan qulluqçularının istifadə etdikləri bütün hüquqlar onlara da şamil olunsun. Bakı ali-ibtidai məktəblərdə çalışan müəllimlərə də 25 iyun 1912-ci il tarixli qanuna uyğun olaraq, 5 illik xidmətə görə əlavələr, həmçinin Azərbaycan Hökumətinin 28 dekabr 1918-ci il tarixli qərarına əsasən bərabərlik müavinətləri verilsin. Əks halda, eynitipli məktəblərdə çalışan müəllimlərin müxtəlif maddi şərtlər çərçivəsində fəaliyyət göstərəcəyi və bununla da ədalətin pozulacağı qeyd edilirdi.

1919-cu il aprelin 23-də Nasvalovun sədrliyi və N.Nussun katibliyi ilə Bakı şəhər ali-ibtidai məktəblərdə çalışan müəllimlərinin iclası keçirilmişdir. İclasın müzakirəsinə yalnız bir məsələ-şəhər ali-ibtidai məktəb müəllimlərinin vəziyyəti haqqında məsələ çıxarılmışdır. İclasda Nasvalovun ali-ibtidai məktəb müfəttişlərinin topladıqları materiallar əsasında hazırlanmış məruzəsi dinlənilirdi. Nasvalovun məruzəsi müzakirə olunan məsələni tamamilə əhatə etdiyinə görə, həmin məruzəni mümkün qədər ən qısa müddətdə baxılması və şəhər ali-ibtidai məktəb müəllimlərinin hüquqlarının hökumət məktəblərində çalışan müəllimlərin hüquqlarına bərabər tutulması məqsədilə Xalq Maarif Nazirinə təqdim edilməsi qərara alındı. Xalq Maarif Nazirindən xahiş edilirdi ki, şəhər ali-ibtidai məktəblərində çalışan müəllimlərin hüquqlarının hökumət məktəblərində çalışan müəllimlərin hüquqlarına bərabər tutulması məsələsinə tezliklə baxılsın və həll edilsin. Beləliklə, Bakı şəhəri ali-ibtidai müfəttişlərinin 17 fevral 1919-cu il tarixli müşavirəsinin, həmçinin həmin məktəblərdə çalışan müəllimlərin fevralın 23-də keçirilmiş ümumi iclasının protokolları baxılmaq üçün Xalq Maarif Nazirliyinə təqdim edilmişdir. Bakı ali-ibtidai məktəb müəllimlərinin müşavirə və ümumi iclasında müzakirə edilmiş məsələlər haqqında materiallar Xalq Maarif Nazirliyinə təq-

dim edildikdən sonra bu məsələ ciddi araşdırılmışdır.

Xalq maarif naziri N.Yusifbəyli müşavirə və ümumi iclasda qaldırılan məsələləri həll etməkdən ötrü 1919-cu il martın 25-də 3089 №-li məktubla Maliyyə Nazirliyinə müraciət edərək xahiş etmişdi ki, Bakı şəhərinin ali-ibtidai məktəblərində çalışan qulluqçuların maaşlarına 25 iyun 1912-ci il tarixli qanunla beşillik xidmətdən sonra təyin edilmiş əlavələrin, habelə Azərbaycan Hökumətinin 28 dekabr 1918-ci il tarixli qərarı ilə müəyyən edilmiş bərabərlik müavinətlərinin ödənilməsi üçün Xalq Maarif Nazirliyinin sərəncamına 1918-ci ilin smetasına uyğun olaraq 5844 rubl 73 qəp. məbləğində kreditin ayrılması haqqında təcili sərəncam versin. Həmin məktuba müşavirə və iclasın protokolları, habelə beşillik xidmətdən sonra qanunla nəzə-

zəçi Musa bəy Rəfiyev təyin edilmişdi. O, məruzə ilə çıxış edərək bildirmişdi ki, Bakı bələdiyyə idarəsinin mədaxili məxaricdən az olduğundan, hökumətdən borc istəməyə məcburdur. Öhdəsində olan vəzifələri icra etmək üçün Bələdiyyə idarəsinin pulu olmayanda, hökumətin borcudur ki, ona kömək etsin. Bələdiyyə idarəsi 35 milyon istəyir. Ancaq hökumət və komissiya 35 milyon artıq bilib 10 milyon verilməsini təklif edir." Parlamentin iclasında Maliyyə naziri Əliağa Həsənov çıxış edərək qeyd etmişdi: " Mən onu demək istəyirəm ki, şəhər idarəsinin böyük xərci məktəblərdir. Məsələnin 25 faizdən artığı məktəblərə xərc olunur. Əvvəlki statistikaya görə, Moskvadan sonra Bakı ikinci şəhərdir ki, lazım olandan artıq məktəblər açılıb, 10 uşaq üçün bir məktəb saxlayıb və heç kəs bu xərci qaytarmayıb. Əvvəlki norma 40-50 şagird idi. Bu axırıncı hadisələrə görə məktəblərdə uşaqların sayı azalıb. Lakin şəhər idarəsi deyir ki, mən bu xərci üzərimə götürəcəyəm, tainki uşaqlar boş qalmasınlar. Bakı şəhəri ilk şəhər idarəsidir ki, bütün məktəblərin xərcini boynuna götürmüşdür. Şəhər məktəblərində oxuyan uşaqların çoxu, bəlkə hamısı, camaatın ən kasıbının və zəhmətkeşlərinin demokratiyasının uşaqlarıdır. Burjuva uşaqları orada oxumurlar. Bunu da nəzərə tutmaq gerek ki, şəhər əhalisinin 10 faizi burjuaziya və orta sinif, 90 faizi fəhlə, əməl və qulluqçudur. Onu yaddan çıxarmamalı və etiraz etməməlidir". Hökumət başçısı N.Yusifbəyli çıxışında qeyd etdi ki, şəhərə pul ayrılmalıdır və qanun layihəsinin təsdiq ediləcəyinə ümid etdiyini bildirdi. Müzakirələr bitdikdən sonra məruzəçi M.Rəfiyev yekun çıxışında qanun layihəsinin tamamilə qəbulunu təklif etdi. Qanun layihəsi səsə qoyularaq əksəriyyət səsle qəbul olundu.

Azərbaycan Respublikası Hökumətinin 25 yanvar 1920-ci il tarixli iclasında ali-ibtidai məktəblərin saxlanılması üçün Bakı şəhər muxtariyyətinə 4.708.306 rubl 50 qəp. məbləğində maliyyə yardımının ayrılması haqqında Xalq maarif nazirinin məruzəsi dinlənilirdi. Qərara alındı ki, Xalq Maarif Nazirliyinin şəxsi heyətinin saxlanması üzrə 1919-cu ilin smetasında nəzərdə tutulmuş kreditin qaldığından ali-ibtidai məktəblərin 1918-ci ilin üç ay yarımı, 1918-ci il sentyabrın 15-dən dekabrın 31-dək, eləcə də 1919-cu ildə saxlanmasına görə Bakı şəhər muxtariyyətinə dörd milyon yeddi yüz səkkiz min üç yüz altı rubl əlli qəpik (4.708.306 rubl.50 qəp.) məbləğində vəsait ayrılmasına Xalq Maarif Nazirliyinə icazə verilsin. Hökumətin iclasında qəbul edilmiş bu qərar olduqca əhəmiyyətli idi. Həmin qərarla Hökumət Bakı şəhər ali-ibtidai məktəblərinin maliyyə problemlərinin həll edilməsinə və bununla da ölkədəki təhsil işinin inkişafına kömək etmiş oldu. Yeri gəlmişkən, qeyd edirik ki, artıq 1919-cu il əvvəllərində Respublikamızın hüduqlarında 23 hökumət tədris ocaqları, o cümlədən 6 kişi və 4 qadın gimnaziyası, 5 real məktəb, 3 müəllim seminariyası, 3 Müqəddəs Nina qadın məktəbi, Politexnik və Ticarət məktəbləri fəaliyyət göstərirdi. Müəllim seminariyaları istisna olmaqla, bütün orta məktəblərdə 1919/20 tədris ilində 9611 şagird oxuyurdu ki, bunun da 3115-i müsəlman, 6496-sı isə qeyri müsəlman idi.

Tarixi mənbələr, o cümlədən arxiv materialları təsdiq edir ki, Azərbaycanın təhsil tarixi olduqca zəngindir. Hazırkı dövrdə, müstəqil dövlət quruculuğu şəraitində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin təhsil siyasətinin tarixi mənbələr əsasında dərinlən tədqiq edilərək öyrənilməsi və ondan lazımı nəticələr çıxarılması olduqca əhəmiyyətli və aktualdır.

Fotolar Azərbaycan Respublikasının Dövlət Kino-Foto Sənədləri Arxivindədir